

REKABET FORUMU

HUKUK-EKONOMİ-POLİTİKA

Mart 2019, Sayı: 124

Rekabet Derneği, 20 Mayıs 2004 tarihinde kurulmuş bir sivil toplum örgütüdür. Derneğin amacı Türkiye’de rekabet ortamının ve rekabet kültürünün gelişmesine katkıda bulunmaktır.

Bu dergide ileri sürülen görüşler yazarlarına ait olup Rekabet Derneği’ni bağlayıcı değildir.

Web: www.rekabetderneği.org

TÜRKİYE’DE EKONOMİK KIRILGANLIK VE REKABET

Prof. Dr. Erdal Türkkan (erdalturkkan@hotmail.com)

En kısa tanımıyla ekonomik kırılganlık, bir ekonominin iç veya dış şoklar nedeniyle krize girme veya performans düşürücü güçlü sarsıntı yaşama olasılığının yüksek olmasını ifade eder. Daha spesifik bir tanım yapmak gerekirse ekonomide kırılganlık, kaynakların kıtlık derecesini büyük ölçüde değiştiren ve ekonomik katılımları arttıran iç veya dış şoklar veya yeniden dengelenmeler nedeniyle reel sektörde rekabet gücüyle uyumlu olmayabilen iflas ve küçülmelerin ve makro ekonomide büyüme potansiyeli ile uyumsuz performans bozukluklarının (negatif büyüme, işsizlik, enflasyon) ortaya çıkmasını ifade eder. Bu tanım, kırılganlığın iki yönlü olarak rekabet süreçlerini devre dışı bıraktığını ima etmektedir. Bunlardan birisi ekonomide rekabetin önemli ölçüde azalması, diğeri ise ekonomideki performans bozukluklarının rekabet sürecini işlev yapamaz hale getirmesiyle ilgilidir. Bu çerçevede Türkiye ekonomisinde kırılganlık yaratan faktörlerin teşhisi ve kırılganlık düzeyinin sınırlandırılması önem kazanmaktadır. Bunun için öncelikle dış ve iç şok kavramlarına açıklık getirilmesi ve Türk ekonomisinde iç ve dış şoklara dayanıklılığı arttıran ve azaltan ekonomik ve siyasal faktörlerin neler olduğunun belirlenmesi gerekecektir. Ayrıca Türk ekonomisinde yaşanan kırılganlık olgusuna ışık tutabilmek için kırılganlığın sonuçlarının ve göstergelerinin belirlenmesi ve bu çerçevede Türkiye’nin kırılgan ülke olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğinin sorgulanması gerekmektedir. Nihayet bu yazının amacına ulaşabilmesi için kırılganlığın rekabet sürecine yaptığı etkilerin de açıklığa kavuşturulması yararlı ve gerekli olacaktır.

1)Türk Ekonomisinin Maruz Kaldığı İç ve Dış Şokların Niteliği

Her ekonomi gibi Türkiye ekonomisi de bazı iç ve dış şoklara maruz kalmaktadır. Türkiye’de ekonomik kırılganlığın azaltılabilmesi için öncelikle bu şokların etkisinin azaltılması konusunda neler yapılabileceğinin tartışılması gerekmektedir. Türkiye’de maalesef dış şoklar, hatta bazı iç şoklar “Türkiye’yi yıkmak isteyen dış mihrakların” oyunları olarak nitelendirilmiş ve bu nedenle iç ve dış şokların etkisinin nasıl sınırlandırılacağı veya şok olasılığının nasıl azaltılabileceği üzerinde yeterince ve gerçekçi biçimde durulmamıştır.

Aşağıdaki Tablo 1 de zikredilen dış ve iç şok unsurlarından her birisi geçmişte ve günümüzde Türkiye’de yıkıcı bir ekonomik süreç yaşanmasında etkili olmuştur. Örneğin Türkiye 1970’ lerde önemli bir petrol fiyatı şoku ile karşılaşarak krize girmiş, ancak bu tür şokların etkilerinin azaltılabilmesi için enerjide dış bağımlılığı azaltacak yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirme konusunda yeterli çaba gösterilmemiştir. Dolayısıyla bu unsur, tek başına veya başka şokların da etkisiyle kırılganlık yaratabilecek bir faktör olarak varlığını sürdürmektedir. İç şok yaratabilecek faktörler arasında yer alan büyük deprem riskine karşı gerekli önlemlerin de alınabildiğini söylemek maalesef mümkün değildir. Buna karşılık süper güçlerle ilişkilerde kırılganlığa yol açabilecek ani değişimler olmasına yol açan siyasi tercihler yeni bir kırılganlık unsuru haline gelmiş durumdadır.

Şüphesiz, Türkiye’nin kırılgan ülkeler kategorisinden çıkarılabilmesi için ilk ve olmazsa olmaz adım, İç ve dış şok kaynaklarını kurutacak veya bu şokların etkilerini minimumlaştıracak tedbirlerin alınmasıdır..

Tablo 1)İç ve Dış Şokların Kaynakları

Dış Şoklar	İç Şoklar
Petrol fiyatları şoku	Depremler
Dış finansal piyasalarda kriz	Darbeler ve askeri müdahaleler
Jeopolitik risklerdeki ani artışlar	Siyasi kutuplaşma ve aşırı gerginlikler
Dış pazarlardaki ani daralmalar	İktisat politikalarındaki ani ve büyük değişiklikler
Süper güçlerle ilişkilerdeki ani kötüleşmeler	Dış politika tercihlerinde ani değişimler

2)Türk Ekonomisinde İç ve Dış Şoklara Dayanıklılığı Arttıran ve Azaltan Ekonomik ve Siyasal Tercihler

Türk ekonomisinde ekonomide kırılganlığı arttıran ve azaltan siyasi tercihlerin yan yana varlığını koruduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile 1980’ lardan itibaren yaşanan tecrübeler esas alınarak Türk ekonomisinde kırılganlığı azaltabilecek veya yumuşatabilecek çok sayıda kurumsal düzenleme ve politika tercihi yapılmıştır. Bu tercihler veya koşullar Tablo 2 nin ilk sütununda ana hatlarıyla gösterilmektedir. Şüphesiz tablonun ilk sütununda yer alan bazı tercihler yapılmamış ve bunun kurumsal gereklilikleri yerine getirilmiş değildir. Bağımsız gelir idaresinin kurulması ve etkin kamu harcaması denetimi bunlardan bazılarıdır. Ancak önceden yerine getirildiği halde sonradan göz ardı edilen veya değiştirilen tercihler de söz konusudur. Özellikle 2010’ lu yıllarda bu tercihleri inkar eden veya işlemez hale getiren hatta ters çeviren bazı tercihlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Dayanıklılığı azaltan veya kırılganlığı azaltan bu tür tercihler de Tablo 2 nin sağ sütununda yer almaktadır.

Tablo 2 nin açıklığa kavuşturulması bir kitaba konu olabilecek kapsamlı bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Burada amaç, sadece bu konuda bazı ipuçlarının verilmesidir.

Tablo 2:Ekonomide Kırılganlığı Arttıran ve Azaltan Faktörler

Dayanıklılığı Arttıran-Kırılganlığı Azaltan Faktörler	Dayanıklılığı Azaltan- Kırılganlığı Arttıran Faktörler
Serbest Döviz Kuru Rejimi	Döviz Kuruna Müdahale Eğilimi ve Olasılığı
Bağımsız Merkez Bankası	Merkez Bankasına Müdahale Eğilimi ve Olasılığı
Bağımsız Gelir İdaresi ve Etkin Kamu Harcaması Denetimi	Keyfi Kamu Geliri ve Kamu Harcaması Eğilimi
Bankalarda Yüksek Sermaye Yeterlilik Oranları ve Rekabete Uygun Serbest İşleyiş	Kamu Bankaları Yoluyla Faiz ve Kredi Müdahaleleri ve Baskısı
Serbest Piyasaya ve Fiyat Sistemine Güven	Serbest Piyasaya Güvensizlik ve Kuralsız Müdahale Eğilimi
Yeterli İç Tasarrufu Sağlayan Kurumsal Yapı	İç Tasarruf Yetersizliği- Yüksek Cari Açıkla ve dış borçlanma ile Yaşama Zorunluluğu
Rekabetçi ve Yenilikçi Sanayi Yapısı	Sistemik Korumacılık ve Rekabetle Uyumsuz Teşviklerin Yaygınlığı
Rekabetçi ve Modern Tarımsal Yapı	Yarı Geleneksel İşletme ve Etkin Olmayan Toprak Rejimi
Avrupa Birliği ve NATO Üyeliği Çıpası ve Süper Güçler (ABD ; RUSYA; ÇİN) İle iyi İlişkiler	AB ve NATO ve ABD İle Gerginlik ve Kriz
Bağımsız Düzenleyici Kurumlar	Siyasi İktidarın Güdümünde Düzenleme
Hukukun Üstünlüğü ve Kuvvetler Ayrılığı	Bağımlı ve Etkin İşlemeyen Yargı
Basın ve İfade Özgürlüğünün Etkinliği	Siyasi İktidarın Emrinde Tarafı Medya
Komşularla Sıfır Sorun ve İşbirliği	Komşularla Kopuk ve Kötü İlişkiler
Siyasette Adil Rekabet Düzeni	Siyasette Adil Olmayan Rekabet

3) Kırılganlığın Ekonomik Sonuçları ve Göstergeleri

Kırılganlık olgusuna açıklık getirebilmek için sonuçlarına ve göstergelerine de değinmek yararlı olacaktır. Tablo 3 ün ilk sütununda kırılganlığın yaşandığı bir ekonomide genellikle ortaya çıkan sonuçlara yer verilmektedir. Bu sonuçların tamamı istenmeyen niteliktedir ve toplumsal refahı doğrudan veya dolaylı olarak azaltıcı etkilere sahiptir. Tablo 3 ün sağ tarafında ise kırılgan bir ekonomide rakamsal olarak ifade edilebilen kırılganlık göstergelerine yer verilmiştir.

Tablo 3 : Kırılganlığın Sonuçları ve Göstergeleri

Kırılganlığın Sonuçları	Kırılganlığın Göstergeleri
Fiyatlama davranışlarında bozulma	Fiyatlar genel seviyesinde hızlı artış
Döviz yönelme eğiliminde artış	Döviz kurunda hızlı artış
Kredi ihtiyacında artış ve krediye ulaşma zorlukları	Özellikle özel sektörün yüksek kısa vadeli dış borçlanması
Satın alma eğiliminde azalma	Mal stoklarında artış, ara malı talebinde ve üretimde azalma
İstihdam etme eğiliminde azalma, işten çıkarma eğiliminde artış	İşsizlik oranında artış, büyüme oranında düşüş
Borç ödeme eğiliminde azalma	Konkordato ve iflaslarda hızlı artış,
Yatırım yapma eğiliminde azalma	Döviz cinsinden mevduatta hızlı artış
Kredi verme ve kredi alma eğiliminde azalma	Kredi hacminde hızlı daralma
Kamu müdahalelerinde artma eğilimi	Ekonomik değişkenlerde katılma
Dış kaynak ihtiyacında artış, dış piyasalarda güven azalması	Kredi ve swap risk primlerinde artış

4)Türkiye Kırılgan Bir Ekonomi Olarak Nitelendirilebilir mi ?

Finansal literatürde Türkiye, dünyanın en kırılgan beş ekonomisi arasında sayılmaktadır. Bu beş kırılgan ekonominin bazı üyeleri zaman içinde değişse de Türkiye yerini koruyanlar arasında yer almaya devam etmektedir. Paradoksal olarak, Birleşmiş Milletler Kalkınma Politikası ve Analiz Bölümü tarafından yayınlanan olan Ekonomik Kırılganlık Endeksi EVI (Economic Vulnerability Index) 2018 yılı itibariyle Türkiye’yi 145 gelişmekte olan ülke arasında 100 üzerinde 10,8 puan ile en az kırılgan ülke olarak nitelendirmektedir. Öyle ki Türkiye Güney Kore’den bile daha az kırılgan görünmektedir ve 2015’ e göre kırılganlık düzeyinde bir azalma gözlenmektedir.¹ Bu çelişki, EVI endeksinin hesaplanmasında esas alınan faktörlerin niteliği ile ilgilidir. Bu endeksin hesaplanmasında nüfus, konum veya uzaklık, mal ihracatı konsantrasyonu, tarım, ormancılık ve balıkçılığın payları, kıyı bölgelerindeki nüfusun payı, mal ve hizmet ihracatındaki istikrarsızlık, doğal afetlerin kurbanları ve tarımsal üretimdeki istikrarsızlık, gibi değişkenler esas alınmaktadır. Bu değişkenler, gelişmekte olan ülkelerin hangilerinin daha fazla dış yardıma ihtiyacı olduğu sorusuna cevap verebilmek açısından anlamlı olsa da dış şoklara dayanıklılık kriteri açısından fazla bir anlam ifade etmemektedir.

¹ <https://www.un.org/development/desa/dpad/least-developed-country-category/ldc-data-retrieval.html>

Türkiye’de dış ve iç şoklar nedeniyle yaşanan kırılganlık dönemlerinde ve özellikle 2018 Ağustosunda başlayan kırılganlık sürecinde Tablo 3 de belirtilen kırılganlık göstergelerinin hepsinde önemli değişimler olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye ekonomisini kırılgan bir ekonomi olarak nitelendirmek konusunda geniş bir görüş birliği oluşmuş durumdadır.

5) Kırılganlığın Rekabet Süreçlerine Etkisi

Kırılganlığın rekabet olgusuna etkisini iki boyutta değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi kırılganlığın rekabeti azaltıcı etkileriyle ilgilidir. Bu etkiler Tablo 4 ün ilk sütununda görülmektedir. Bu etkilerin bir bölümünün kırılganlığın yaşandığı süreç içerisinde bir bölümünün de gecikmeli olarak ortaya çıkması mümkündür. Aynı şekilde bu etkilerin bir bölümünün geçici diğer bir bölümünün de kalıcı olması söz konusu olabilir. Tablo 4 ün sağ tarafında, yaşanan kırılganlık nedeniyle rekabetin işlevlerini yapamaz hale gelmesinin yol açtığı etkilere yer verilmiştir. Bu açıdan, rekabetin kaynak tahsisinde etkinliği sağlama işlevinin, yenilikleri teşvik etme işlevinin, kötüleri ayıklama ve kaynakların onları daha iyi kullananların eline geçmesini sağlama işlevinin ve tüketici egemenliğini sağlama işlevinin gereğince yerine getirilememesi ve bu nedenlerle toplumun refah kayıplarına uğraması söz konusudur. Toplumun refah kayıplarına uğraması, rekabeti azaltan etkiler açısından da söz konusudur. Bu çerçevede kırılganlık olgusu hem doğrudan hem de dolaylı olarak rekabetin zarar görmesi nedeniyle toplumsal refah kayıplarına neden olmuş olmaktadır.

Tablo 4)Kırılganlığın Rekabeti Azaltan ve İşlev Yapamaz Hale Getiren Etkileri

Rekabeti Azaltan Etkiler	Rekabetin İşlevlerini Yapamaz Hale Gelmesine Yol Açan Etkiler
İflasların artması ile rekabetin azalması	Enflasyonist ortamda rekabetin kaynak tahsisinde etkinlik işlevini yapma zorluğu
Birleşme ve devralmaların artması ile rekabetin azalması	Küçülme ve daralma ortamında rekabetin yenilikleri teşvik işlevini yapma zorluğu
Konkordatoların artması ile rekabetin azalması	Kamu müdahalelerinin arttığı ortamda rekabetin ayıklama işlevini yapma zorluğu
İşbirliği ve dayanışma ihtiyacının ve eğiliminin artması nedeniyle rekabetin azalması	Düşük büyüme potansiyelinin rekabet gücünü arttıracak girişimlerden caydırma etkisi
Kamunun yaptığı doğrudan ve dolaylı kurtarmalar yoluyla rekabetin azalması	Rekabetin azaldığı bir ortamda genel olarak rekabetin işlevlerini yapma zorluğu
Artan kamu yardımları ve müdahaleleri yoluyla rekabetin azalması	Kamu müdahalelerinin rekabetin tüketici egemenliğini sağlama işlevini zora sokma etkisi

Yukarıda ima edildiği gibi rekabetin ekonomide kırılganlıkları azaltıcı ve kırılganlıkların etkilerini yumuşatıcı bazı sonuçlar doğurması da söz konusudur. Diğer bir ifade ile rekabet politikalarının etkinliğini arttırmaya yönelik her adım aslında kırılganlıklarla mücadelenin de bir parçası niteliğindedir.